

EN JAUME FERRER DE BLANES

MEMORIA ESCRITA PERA SER LLEGIDA EN LA SESSIÓ LITERARIA QUE
AB MOTIU DEL CUART CENTENARI DEL DESCUBRIMENT DE LAS
AMÉRICAS, TINGUÉ LLOCH Á CANET DE MAR LO DIA 10 DE
SETEMBRE DE 1892, DURANT LAS FESTAS QUE LA COSTA DE LLE-
VANT DE CATALUNYA DEDICÁ EN DITA VILA Á LA MEMORIA DE
CRISTOFOL COLON.

Avuy que ab inusitat entussiasme y may vist esplendor se celebra un succés que influhí poderosament en la marxa de la humanitat, obrint novas y amplas vias á la civilisació y al progrès universal, me proposo, ab més bona intenció que copia de datos, honrar la memoria d' un home tan humil com sabí, tñ sabí com desconegut, sens dubte perque pesa sobre sa memoria la feixuga influencia que ja en son temps comensava á aclaparar l' esperit catalá, fent caure la indiferencia y 'l menyspreu sobre totas las sevas manifestacions y empetitintlo á nostra propia vista.

Sí; entre 'ls homes que deurian ocupar un lloch eminent en la epopeya del descubrimient d' América, n' hi ha un que, sens haver atravessat l' Occeá pera satisfer afanys de gloria ni esperansas de fortuna, hi contribuí d' una manera especial.

Aquest home, com he dit, es per desgracia poch conegut en la que fou sa patria y totalment oblidat dels que tragueren

més profit del bon éxit de la empresa que ell alentá ab un entussiasme desinteressat y expontani, en una época en que fins las corporacions científicas més encopetadas, á falta de millors rahons, buscavan en los texts sagrats arguments especiosos pera fer entendre que era absurdo 'l projecte d' aquell extranger á qui estava reservada la brillant aureola de la immortalitat; d' aquell genovés convensut y perseverant que, faltat fins de lo més precís pera satisfacer sas necessitats materials, oferia un mon á Espanya, en cambi de la protecció que necessitava pera demostrar als seus émuls, ignorants ú obcecats, d' un modo evident é innegable que no era un foll, ni un somniador, ni un aventurer.

Aquell home era un fill de nostra terra, era un catalá, era En Jaume Ferrer de Blanes. Y no dich de Blanes intentant despullar á la vila de Vidreras de la gloria de ser patria d' aquell home eminent, no, senyors; dich de Blanes perque naturals y vehins d' aquesta vila eran sos progenitors; perque sas aficions als estudis cosmográfichs y als viatjes marítims degueren desenrotllarse durant sa joventut, contemplant desde nostra platja 'l sublim espectacle del mar, solcat per las naus que venian de Llevant ó envers ell dirigian sas proas en busca de las ricas manufacturas de la Arabia, de la Persia, del Indostan, de la Xina, del Japó y d' altres païssos, llavors casi desconeguts, que atravessant l' istme, que l' esperit empedor del sigle xix ha convertit en canal navegable, s' acumulavan en Alexandría, Lo Caire y altrás ciutats del extrém Orient, puig es de conjecturar que 'l seu naixement en la esmentada població de la Selva fou accidental y que á Blanes tornaria després sa familia; y per fi, dich de Blanes perque la seva afició y preferencia per la vila que es tinguda per límit de la costa, y que segurament ho era del territori que comprenia la antiga Laletania, 's patentisa en lo fet d' haverse firmat en totes ocasions jaume Ferrer de Blanes, enlassant aixís lo nom de sa nissaga ab lo de la vila ahont passá 'ls jorns de la infantesa, jorns que pera 'ls homes de tots los temps y de tots los païssos han sigut y serán de grata recordansa.

Cosmógrafo eminent, artista distingit, naturalista peritísim en l' especial coneixement de las pedras preciosas, y literat no vulgar, portat per las exigencias del seu art y per l' incentiu de sas aficions als llarchs y arriscats viatjes en sas repe-

tidas excursions al Orient llunyà, ab lo tracte ab homes de diferentas rassas y ab sas propias observacions adquirí gran copia de coneixements, sentí bullir en son magí las mateixas opinions, abrigá las mateixas ideas que havian inspirat á Colon, no la creencia de que existís una part del mon totalment desconeguda, sino la convicció ferma de que era possible abordar á las costas del Orient navegant envers l' Occident. Es á dir: fou l' únich home que, persuadit de que 'l plan del immortal genovés tenia fonament científich y per lo tant era realisable, l' alentá pera que perseverés en una empresa tinguda generalment per temeraria y que ell, ab tanta fe com lo mateix Colon, conceptuava de segur éxit.

Pera persuadirse d' aquesta veritat y de la alta consideració de que gosava com á cosmógrafo, no cal més que llegir la carta que, fexada á Barcelona lo dia 26 d' Agost de 1493, li dirigí lo cardenal arquebisbe de Toledo, don Pere de Mendoza, donantli títol d' especial amich y pregantli que anés á Barcelona portant lo mapa mundi y tots los instruments de cosmografía que tingués; la per ell adreçada als Reis Catòlics, á 27 de Janer de 1493, sobre lo compartiment del mar Occeá ab lo rey de Portugal; la resposta d' aquells, dihentli que convenia molt que pera tractar d' aquell assumpto 's trasladés á Madrid, y encarregantli que 's trobés á aquella ciutat á últims del mes de Maig; la que per especial encàrrech de la reyna adressá al Almirall de las Indias Cristófol Colon, á 5 d' Agost del mateix any, y, per fi, 'l seu dictámen, vot ó parer referent á la capitulació feta entre 'ls Reis Catòlics y 'l de Portugal sobre l' esmentat repartiment.

L' any passat escorcollant los pergamins d' una antiga familia de Blanes successora sens dubte d' un antich clavari (tresorer) dels vescomtes de Cabrera y Bas, vaig experimentar la satisfacció del que troba un tresor escondit que endebades havia cercat fins llavors.

La troballa era l' adjunt Enfranchiment:

Enfranchiment del senyorio directe de varias possessions en lo terme de Blanes y Palafolls, fet á favor de Jaume Ferrer, per don Frederich Enriquez, almirall de Castella, y donya Agna de Cabrera, en Medina de Rioseco (Valladolid) (1)

(1) Ciutat de poch més de 5,000 habitants en la provincia y á 42 kilòmetros de Valladolid. Los almiralls de Castella, tenian en ella un palau que encara existeix.

á 23 d' Agost de 1508. A casa d' En Gelabert (plasseta de Vellaconis ó del Guelo) se 'n guarda un trasllat fet á 16 de Maig del any 1598 per lo notari públich de Blanes Joan Plá, y legalisat per Joan Vila y Ranieri Cortils, notaris d' Hostalrich.

«Conocida cosa sea á cuantos la presente verán como nos D. Federique Enriquez de Cabrera, Almirante de Castilla é D.ª Anna de Cabrera, conde y condesa de Módica en el Reino de Sicilia, Viscondes de Cabrera y Bas, Senyores de la villa y Castillo é término de Blanes en el Principado de Catalunya. Considerando que vos Jayme Ferrer vezino de la dicha nuestra villa de Blanes, criado nuestro y Clauario de los dichos nuestros viscondados desde comienzos de nuestra edad, nos haueis fechos muchos buenos servicios y hazeis y esperamos que fareis adelante, plaziendo á nuestro Sr. segun es de costumbre, en parte de remuneración de aquellos que de vos somos obligados; Viendo y atendiendo que vos teneis y poseheys en la dicha nuestra villa y término de Blanes las propiedades, casas, tierras é bienes siguientes, conviene á saber: dentro la dicha villa de Blanes la casa vuestra linderos azia oriente la casa de Joan de Olio é parte con la calle de dicho Olio, é á medio dia las botichas de Carabere, parte con la casa de los herederos den Blay Fabregues, que Dios haia, é á poniente con la casa del dicho fabregues y á cierzo con la casa de dicho Joan de Olio, y en la dicha calle una boticha ó establo, linderos á Oriente con la calle de dicho fabregues é á medio dia con la casa den Joan Martorell é á poniente con la casa de Pedro Plá á cierzo con la casa de Bernardo Bisba, y cerca del portal de la virgen maria un huerto que alinda á oriente con vos mismo, á medio dia con el muro de dicha villa é á poniente con el dicho portal é á cierzo con el camino público que va á Lloret; é anzi mismo otro huerto que alinda azia do sale el sol con el huerto de Bernat Caselles, Baster, á poniente con el muro de dicha vila y á medio dia con un huerto de los pupillos de Salvador Olio, que Dios haia, é á cierzo con el camino que va á Palafolls, y un huerto nombrado los tiradores que alinda al saliendo del sol con vos mismo, é á medio dia con el huerto den Costurer é á poniente con el camino que va á Lloret é á cierzo con el huerto de Jayme Ferrer ge..... (a) ¿geógraf? é un campo que hay un palomar

que alinda azia oriente con el huerto den pere fuster, corredor, é á medio dia con el cimiterio é parte con el muro de dicha villa, é á poniente con vos mesmo, é á cirzio con el huerto den Presbere; é una vinya.... .. que alinda á oriente con el camino que va del Castillo á Sta. Anna, é á medio dia con la pedrera é á poniente con la vinya den... .. padró, é parte con el camino que va á la dicha villa, é á cierzo con el camino que va de la dicha villa al castillo y parte con el dicho castillo. E otra vinya que alinda al saliente del sol con la vinya den..... padró, é á medio dia con un pedazo de bosque en parte y con el barranco á comenzar por la vinya den Costurer, é á cierzo con el bosque de Mos, Manresa, que fué den..... En el término de Palafoxs un pedazo de tierra que alinda azia la salida del sol con el huerto den Carles padró é parte con el huerto de Pere Rubia é á medio dia con el huerto de la viuda Çapatera, é parte con el huerto den Bernat Malet; é parte con el campo den pere ferrer, marinero, á poniente con el dicho campo del dicho pere ferrer, é á cierzo con el huerto den Joan Salabert, é á poniente con los huertos de Mos, Joan Vallet y den Bernat Esmalrique y de Bernaldino Ferrer. Los Quales casas, huertos, campos, tierras, vinyas, arriba dichas, se tienen y estan so alodio y senyoria nuestra, y porqué es conforme á razon y sea nuestra voluntad que de tantos servicios que por el dicho Jayme Ferrer á nos fechos haian vos y vuestros herederos algun provecho é utilidad: Por lo tanto de grado y de nuestra cierta sciencia y mera liberalidad y con ánimo de pura donación, Damos y enfranquimos en puro franco alou á vos el dicho Jaime Ferrer, criado, y clavario nuestro aceptante y á los vuestros successores y á los que vos querrais perpetuamente las dichas propiedades, casas, tierras é possessiones suso deslindadas, así que de aquí adelante no seais tenido ni obligado vos ni los vuestros successores ni los que vos querrais á dar ningun cienzo, ni diezmo, ni otro ningun derecho, antes del día presente en adelante queremos y mandamos que sea cassada y anulada la dicha prestación del dicho cienzo, diezmo y otros derechos, y en cosa ninguna por la dicha, propiedades é possessiones á nos ni á los nuestros herederos y successores vos ni vuestros herederos ni los que vos querrais, no seays ni sean tenidos ni obligados, que nos, como dicho es, en todas dichas casas y

propiedades vos enfranquim y enalodiam, que vos é los vuestros herederos é los que vos querrais las puedan y podais vender y alienar, y qualquiera persona é personas comprar una é muchas vezes, perpetuamente, con la dicha franqueza, de puro franco alou sin ninguna presteacion de los dichos derechos á nos ni á los nuestros herederos, ni successores, ni seays obligados vos ni vuestros herederos ni los que vos querrais de aquí en adelante á pagar por las dichas casas é posesiones loismes, foriscapis ni otros derechos á nos ni á los nuestros successores, y que en la dicha vuestra casa podais y puedan vos y los vuestros tener forno para poder cozer pan para prouicion é necesidad de vuestra casa y familia, é non para otros fuera de vuestra casa. E mandando por la presente á qualesquier nuestros procuradores, clauarios, col-lectores é á otros qualesquier oficiales que cargo tengan de recibir las dichas casas, á los que agora son é serán de aquí adelante, que de vos ni de vuestros herederos ni de quien vos querrais, ni de qualquier otros por las dichas propiedades é possessiones é casas cantidad de pecunia ni de otra cosa ninguna tomen ni demanden, por causa de la presente de la anual prestación de aquellas, ni de los dichos luismes, foriscapis, ni de otros derechos ningunos, que nos de todo en todo de las dichas cosas vos haya enfranquidas y enalvades, así como arriba es dicho, por remuneracion de vuestros servicios á nos fechos, y prometemos como quien somos que las dichas cosas é cada una dellas hauemos por agradables, validas é firmes perpetuament, é contra aquellas nos ni nuestros successores non diremos ni contradiremos por ninguna causa ni razon que sea. En testimonio de las quales cosas mandamos y queremos por la presente que vos sea fecha carta pública, una ó muchas, por el notario abajo scrito, y para mayor seguridad vuestra la firmamos de nuestros nombres con nuestras propias manos, é la mandamos sellar con nuestro sigillo é retrendar de nuestro secretario, que fué fecha en la villa de medina de Riuseco á veinte y tres dias del mes de Agosto, anyo del Senyor de mil é quinientos y ocho anyos, de la cual fueron testigos que stavan presentes á lo que dicho es Joan de Heredia moyordomo é aliende de su Sria. é Sancho de Salmas maestre salas de su sria. é Guabriy Cantor é Joan de Vilaruell, criados todos de dichos Sres.—El Almirante.—La Condesa de

Módica. E yo Diego Barrahona vezino de la villa de medina de Riu-seco, not. público por las autoridades apostólicas y real, que á lo dicho es presente, fuy en uno con los dichos testigos é á ruego é atorgamiento de los sobre dichos sres. Almirante y Condesa, consortes, esta scriptura suso incorporada scriuí, signé, corroboré deste mío signo é nombre, en fe y testimonio de verdad rogado y requerido. Por mandato de sus Srias. Baltasar, su secretario, etc.»

¿Lo Jaume Ferrer á qui 's refereix lo transcrit document era lo cosmógrafo, lapidari y literato? ¿Era son pare? Aquesta última suposició sembla la més verosímil, perque las aficions y l' art á que 's dedicava nostre biografiat, y sos llunyans y repetits viatjes, no permeten suposar que fos ell qui desempeñava 'l càrrech de clavarí de dits vescomtats. ¿Peró—se 'm preguntará—no podía portar lo tal clavarí lo nom de Jaume Ferrer, sense de prop ni de lluny tenir cap relació ab lo seu homónim innoinat de Blanes? Podría portarlo, en efecte, y en lo transcrit document se 'n veu una prova, puig fa esment d' un Jaume Ferrer, quina professió no he pogut averiguar, per ser illegible la paraula que segueix al seu nom y que sens dubte l' expressava; pero ¿es de suposar que en una població reduhida, com era Blanes en aquell temps, hi hagués moltas familias quin patrimoni las hi permetés donar á sos fills la instrucció que suposan los coneixements del biografiat, facilitarli recursos pera dedicarse al art de la joyería y pera fer llarchs y costosos viatjes?

¿No podría ser tot aixó, apart del talent y de las disposicions, efecte de la protecció d' aquella poderosa familia, agrahida als molts y bons serveys que havia rebut dels seus clavaris? ¿No consta que En Jaume Ferrer de Blanes sostenía correspondencia ab don Frederich Enriquez, Almirall de Castilla y vescomte de Cabrera y Bas? Jo no ho dubto, y en aquest sentit dono al transcrit enfranquiment una importancia que, tal vegada, á altres semblará exagerada.

Lo comte Roselly de Lorgues, que en sa historia de la vida y viatjes de Cristófol Colón parla de nostre cosmógrafo ab entussiasta encomi, suposa que era noble y parent del seu homónim lo cosmógrafo del sigle xiv. Jo insistiré en fer observar que 'l lapidari de Burgos consultat per los Reys, hon-

rat ab lo títol d'especial amich pel arquebisbe de Toledo, y que sostenía relacions ab homes ilustres de tots los païssos, degué comptar ab la protecció eficaz y decidida d'algún personatge principal, desde que en la via de la ciencia y de las arts doná 'ls primers passos. ¿Y quí més verossimilment pogué ésser aquest que l'almirall de Castella, senyor de Blanes?

D'injusticia califica l'historiador de que he fet esment, l'oblidat que ha sigut lo sabi fill d'aquesta provincia pels historiadors de Colon, al propi temps que consigna que fou una de las individualitats contemporáneas més notables d'Espanya.

Ab lo tracte d'árabes, persas, indus, tártres, egipcis y etíopes s'afirmá la seva fe, persuadintse de la superioritat de las doctrinas del Redemptor comparantlas ab las creencias d'aquells pobles, y ab sa influencia en la organisació social dels mateixos.

Aixís es que en sos escrits se descubreix la puresa dels seus sentiments religiosos y un fervor per la propagació de la fe catòlica comparable ab lo de Colon.

En fi, lo comte Roselly de Lorgues pera demostrar que En Jaume Ferrer de Blanes era lo cosmògraf més sabi del seu temps, fundantse en la carta que escrigué á Colon lo dia 5 d'Agost de 1495, diu:

«Tres anys avans del descobriment del non continent, y quan encara s'ignorava en Castella lo primer ensaig de circumnavegació intentat per Colon, Jaume Ferrer lo considerava com á realisar.»

Y afegeix:

«Lo lapidari de Burgos fou lo primer seglar que declará, com á conseqüència natural d'aquella empresa, la reunió del Orient ab l'Occident y la propagació del Evangeli en tot lo globo.

Es també lo primer que regonegué la missió confiada al missatger de la salvació, de realisar las profecías relatives á las terras llunyanas.»

Com á literat se sab que escrigué un Comentari á las sentencias y conclusions del eximi poeta florentí, Dante; un estudi ó tractat de las pedras preciosas, lo Mont Calvari y altrás obras que ab las cartas de que he fet esment y altrás del Rey de Xipre y del Almirall de Castella, foren impresas á Barce-

lona á 20 de Desembre de 1545, per Carles Amorós, provençal, per diligencias fetas pel seu criat Rafel Ferrer Coll, dedicant lo llibre á la Ilma. senyora donya Hipólita de Liori y de Requesens comtesa de Palamós.

Conservantse inédit en son temps lo llibre del que fou Rector de Blanes, doctor Boades, que passá á millor vida lo dia 9 de Mars de 1444, maná al ja esmentat Rafel Ferrer Coll que 'n tragués una copia pera ferlo imprimir, pero lo cosmógraf eminent, l' ilustrat literat, l' excursionista incansable, ja sia, com se suposa, cedint als prechs del rey de Sicilia, de quí era joyer, ja per causas ignoradas, trasladá á aquella illa la seva residència y la publicació de la obra del doctor Boades (Feyts d' armes y eccesiástichs de Catalunya) no tingué efecte llavors, puig l' entussiasta blanch, Rvnt. P. Roig, Cronista dels Regnes d' Aragó, diu que tingué la sort de trobarlo manuscrit en un recó d' una notaría ahont s' estava perdent; y llavors, es á dir, á mitjans del sigle xvii, degué donarse per primera vegada á la impremta.

Fins aquí arriban las meas noticias sobre la vida y fets d' En Jaume Ferrer de Blanes. En va he escorcollat los arxius de Blanes, en va he acudit á Vidreras. En aquella rectoría 'l manual de baptismes més antich no passa del any 1643, y segons los meus informes, son nom es allí poch ménos que desconegut. No obstant las conceptúo suficientes pera demostrar que mereix que li dediquém un recort en aquest dia.

Lo municipi de la espléndida capital de Catalunya al erigir un monument digne de la alta é inmarcescible gloria de Colón, concedí en tell un lloch al sabí cosmógraf blanch, fent al mateix temps que un acte de justicia, una demostració de patriotisme que l' enalteix.

Imitemlo nosaltres en aquesta ocasió, y sense pretendre rebaixar en lo més mínim l' indiscutible mérit del ilustre genovés quin nom se pronuncia ab respecte y veneració en tots los païssos civilisats, y ab espléndidas festas acaba de conmemorar-se 'l quart centenari de sa arribada á la petita isla de las Lucayas per ell denominada de San Salvador y avuy conegudas per Cat-Island, en totas las poblacions importants del continent per ell descubert y de la nació ab quina ajuda realisá son ardit projecte, avans enaltintlo ab férvit entussiasme, agrahts als elements de riquesa que proporcioná 'l seu descu-

briment á totas las poblacions del litoral catalá, tan prompte com deixá de pesar sobre nostre país la injusta é irritant lley que privaba als naturals de la corona d' Aragó de sostenir relacions comercials ab las Indias, quinas possessions se consideravan excludivament castellanas.

Imitemlo, si. Rendim un tribut de respectuosa recordansa, dediquém un aplauso eixit del fons del cor á tots los catalans que en lo descobriment conmemorat ó en lo seu desenrotllament, tingueren participació. A En Jaume Ferrer de Blanes, per los motius de que ja he fet mérit; al Pare Boil, monjo del llegendari monastir de Montserrat, primer bisbe y patriarca de las terras per Colon descubertas y als dotze monjos que l'acompanyaren; á Pere Margarit, capitá dels primers catalans aventurers que desembarcaren en las platjas d' Occident, en lo segon viatge de Colon, y per fi, en aquest punt concret, al calumniat rey d' Aragó Ferran lo Católich, á qui s' acusa d' haverse oposat á que 's facilitessin á Colon los recursos necessaris pera realisar son projecte, intentant d' aquesta manera empetitir sa figura pera realsar la de sa esposa, la reyna de donya Isabel, ab quin fi s' inventá la novelesca relació d' haver venut ó empenyat las sevas joyas pera reunir los diners que s' invertiren en preparar lo primer viatge del ardit genovés. No obstant, la historia imparcial li farà sempre justicia, puig si be ell, obrant ab la prudencia del home d' Estat que no 's deixa enlluernar per falagueras promesas ni obra á impuls d' entusiasmes impremeditats, prestava preferenta atenció á las cuestiones políticas y á las necessitats de la guerra que sostenia ab los moros de Granada, en la que prengué part tan activa, no es cert que ell se negués á protegir la empresa que 'ns ocupa, com ho demostra fins á la evidencia 'l fet innegable de que 'ls 17,000 ducats ab que 's realisá lo ja esmentat primer viatge de Colon, sortiren de Barcelona, facilitantlos l' escribá racional del Rey Católich, En Lluís Santángel, quin nom també mereix, per tal motiu, ocupar un lloch distingit en la historia del descobriment de las Américas.

JOSEPH CORTILS y VIETA

RONDALLA

¡Ha set grossa la nevada!
tota la nit ha durat;
ja pots mirar, ma estimada,
desde dalt de la serrada
fins al plá, tot es glassat.

No 's veu l' hort, ni las moreras,
ni s' ovira lo torrent,
ni lo bosch de las sureras,
los pinsans y caderneras
van cantant d' anyorament.

Ves qui surt are per fora,
ni pensarhi ¡válgam Deu!
ni es bon día, ni es bona hora,
aném del foch a la vora,
y deixemnos de la neu.

Que allí ab la dolsa alenada
que lo flam despedirá,
vull contarte, ma estimada,

una historia ja oblidada
que 'm sembla t' agradará:

«Una volta era un hereu
que estimava á una pubilla,
si ell era alt y ben plantat
ella era hermosa y garrida.
Lo jovent dels encontorns
¡quanta d' enveja 'ls tenia!
ells envejant al fadrí,
las noyas á la fadrina.
Lo sol de felicitat
brillava hermós cada día.
¡Més que prest se van finir.
las venturas y las ditxas!
Vingué un jorn de trist recort
que al hereu son pare crida;
fill meu del meu cor, li diu
la nostra patria perilla;
va baixant del Pirineu
una rassa malehida
que pot furtarnos l' honor
las hisendas y las vidas;
jo so vell, ja no so bo
per deturar sa embranzida,
si fos tan jove com tu
tal vegada ho provaria,
més ló fill que Deu m' ha dat
la patria 'l demana, sia.
Recorda fill que ton cap
corona la barretina,
recorda que al poble viu
qui t' espera y qui 't desitja,
y recórdat que jo 't dich
primer mort avans que indigne.
Son pare no diu res mes
y plora á llàgrima viva
y s' abrassan pare y fill
y sanglotan y sospiran.
Ja l' hereu pren comiat

de sa estimada pubilla;
 ¡que lluny estarán abdós
 tant apropet que 's voldrían!
 De prompte 'l fadrí s' esmuny
 d' aquells dos brassos que 'l lligan
 y fuig sens girar lo cap
 y s' allunya de la villa...»

.

Mes qué fas? qué tens, aymada?
 perquè ploras, amor meu?
 tal volta aixó no t' agrada
 ó es que estás emocionada
 ó es..... qué tens? dígas, per Deu?

Tinch un dupte que m' aterra;
 més ma alegría ha tornat
 si 'm juras per nostra terra
 que jamay, ni en pau ni en guerra
 te mourás del meu costat.

JÀUME NOVELLAS DE MOLINS.

Novembre 1889.

À COLON

AB MOTIU DEL IV CENTENARI DEL DESCUBRIMENT D' AMÉRICA

Catalunya en ta volada
va seguirte enamorada
prestante diners y gent,
arrencant de sotregeda
á la mar un continent.

A Espanya feres penyora
d' aquell nou mon en malhora,
que ingrata t' ho va pagar,
y que avuy perdut anyora
per no saberlo guardar.

.

—No borrarán may la historia
eixas festas en memoria
d' aquell gloriós passat.
¡En premi de tanta gloria
Espanya t' ha engrillonat!

EMILI PASCUAL.

OCTUBRE

De desenganys y esperansas
y de alegrías y dols,
d' un camí de flors y espinas
mitx de vida y mitx de mort;

De lletras y de paraulas,
de fetxas escrits y noms
casi borrats, mes d' Octubre,
ton escut faría jo.

Y al mitx d' ell hi pintaría
lo mes estimat recort:
demunt camp de neu, de plata,
lo naxement d' una flor.....

A. M. P.

SEMPRE

Ets molt lluny, amor ingrata,
mes cada dia t' he vist
y 't sento al fons de mon ànima
mes lo cor es trist, molt trist.

De dia 't veig en la sombra
que deixa en terra mon cos,
mes, ay! de nit á tot hora
l' esguart trist y malmirós.

¡Si 't oblidés! sempre penso
quan més me puny ton recort;
giro 'ls ulls y veus darrera
com l' espectre de la mort;

pujo á la serra més alta,
l' espay es pur y esboyrat
y 't veig lluny mitx amagada
dins d' un crepúscol rosat.

E. MOLINÉ Y BRASÉS

EXCURSIÓ

DESDE SANT JULIÀ DE VILATORTA Á OSORMORT, FONT SEMALLERA,
COLL DE CARÓS, MARE DE DEU DEL COLL, SUSQUEDA, SANT
ROMÁ DE SAU Y SABASSONA.

Primer dia.

Lo punt de partida pera emprendre aquesta interessant excursió á una comarca de nostra Catalunya molt poch coneguda, fou lo pintoresch poblet de Sant Julià de Vilatorta, situat sobre la carretera provincial que va desde Vich á Sant Hilari, y á 6 kilòmetros de la capital de la Plana.

Forem companys d' excursió: lo senyor don Frederich Bordas, tan conegut en los centres catalanistas; lo doctor don Lluís Llagostera, don Eduart Padrós, don Joseph Balsells y 'l firmant d' aquestas ratllas. Tots nos posarem baix la guia d' en Ramon Tort (a) *Bailon*, que coneix la enredada troca orogràfica de las Guillerías tan á ulls cluchs com los pochos carrers del seu poblet, Vilatorta, per haver fet molts anys seguits l' ofici de marxant de tocinos, havent de visitar per tal motiu totas las pagesías que hi ha desde 'l vell Montseny fins al Ter.

Eran las set del matí del dia 17 d' Agost de 1891, que cavallers en alts y robustos matxos emprenguerem la marxa ab cel clar, temperatura de 19° y pressió de 708'2, ab tirada á baixar (1).

(1) Lo punt de sortida está á 575 metros sobre 'l nivell del mar.
LA RENAIXENSA.—Any XXII.

Atravessàrem lo poble sortint per son llevant y seguirem lo pedregós camí que conduheix á la encisadora pagesia de Puig-Sech, avuy molt decayguda, situada al cim d'una boscosa montanyeta, en quin peu hi brolla una font que diuen es ferruginosa, y que per son gust y rovell de las pedras be ho sembla, per més que no falta qui ho dubti.

Desde Puig-Sech lo camí carreter s' enfila molt sobtadament per entre boscos de roures y alzinas poch corpulentas, y per fi arribarem á las 7 h. 25 m. al Coll del Portell, desde ahont s' ovira la vessant de la Riera Major y las montanyas que componen aquella part de las Guillerías, totas cobertas d' espessos boscos, que donan al conjunt del panorama un aspecte grandió.

Baixàrem pel mateix camí carreter, tan descuydat que á trossos no 's coneix, causant admiració que per aquells grahonats de roca pugan tranzitarhi carros carregats. Lo camí de baixada 's dirigeix primer cap á llevant y després á llevant-gargal, vorejant las peladas singleras de Sant Llorens.

A las 7 h. 45 m. passarem per l' encreubament del camí que va al caseriu anomenat La Espluga (679 metros).

Aquí 'l camí torsa á xaloch, passant per entre la grandiosa y rica pagesia coneguda per Verneda de Sant Feliu, que 's deixa á la esquerra, y una humil pagesia anomenada La Cassassa, que queda á més curta distancia á la dreta. Desde aquest punt lo camí baixa en gran pendent per entre un deliciós bosch de pins que embauman la atmósfera ab sas saludables emanacions rehinosas que omplen los pulmons.

A las 8 h. 45 m. acabá la baixada, passant la Riera Major pel tan típich pont del molí de Bojons, mitj enderrocat, lo que li dona un ayre més pintoresch entre aquella espléndida vegetació. (504 metros).

Posàrem peus á terra, agafant nou coratje ab un esmorzar tan bo per sí com per la verdadera fam que dona aquella riquesa d' oxígeno pur, de primera má, sense trafica.

La casa-molí de Bojons es á manera d' hostel si 'l passatjer no es molt exigent, vull dir, si s' ho porta casi be tot: advertint que 'ls mitj esborrats colors vermell y groch de la paret indican que trobará allí matzinas de la Tabacalera.

A 9 h. 5 m. montàrem novament á matxo, tenint lo termómetro á 24° y seguirem la carretera de Vich á Sant Hilari,

que serpenteja enfilantse per la vessant de llevant de la Riera Major. Lo paissatge es preciós, la vegetació exuberant; unas valls que no 's veu lo seu fons, y potser moltes d'ellas no las ha trepitjat l'home. Tan espessa es la boscuria y plantas trepadoras y brossa alta.

De tant en tant, quan lo terreno ho permet, s'ovira alguna feixa de conreu que sembla petita illa en aquell mar de verdura.

A las 9 h. 45 m. passarem pel davant de la barraca dels peons caminers (668 metros), que 'm recordá las farolas situadas en rocas al mitj del mar. Tant sols deuen trobarse aqueixos pobres peons! Continuárem la pujada fins que á las 10 h. 45 m. conseguirem la carena anomenada Coll Sasplanas, ahont s'hi troba un caseriu que serveix de magatzems y taller de fusteria de Ca'n Tortadés, una de las més ricas pagesías catalanas (segons nos digueren), qual **grandiós** y **blanch** casal se descubreix en una fondalada á la esquerra.

Desde Coll Sasplanas s'ovira un nou mon d'innombrables plechs de serraladas que 's perden en l'horisó de llevant.

Lo barómetro acusa una alsada de 917 metros, que 's diferencia molt d'un lleterero posat en una taula de fusta, que diu: 967 metros.

A las 11 h. 6 m. passém per un altre rótul que senyala la divisoria entre las provincias de Barcelona y Girona, y dona d'altitut 941 metros; nosaltres n'hi trobém 963.

Desde Coll Sasplanas se troban arreu los castanyers, arbres tan característichs de las Guillerías, admirables per sas colossals socas y fantástichs enllassaments de sas branques, que 'ns recorda una de las láminas del *Infern* de *La Divina Comedia*, dibuixada per Doré.

Continuant lo camí per la carretera de Sant Hilari, que en la part corresponent á la provincia de Girona sols mereix lo nom de camí carreter, y no pas dels més bons, arribárem á las 11 h. 25 m. al Molí Roqué, pobre casa assentada en una vall á la dreta de la carretera, dessota d'unas feixas de conreu y petita pollancreda (879 metros). Descalcárem pera donar grana als matxos y fer nosaltres un poch de pa y beure. Per cert que l'aygua es riquíssima, sortint d'una font á la temperatura de 11°.

Desde 'l Molí Roqué á Sant Hilari 'ls pagesos sols hi

comptan cinch cuarts d' hora. Vagin á saber ab quinas gambadas.

A las 12 h. 5 m., enfilats de nou dalt de nostres matxos, prenguerem un camí de ferradura que tira més á tramontana que la carretera, per passar pel Coll Savena (949 metros), ahont hi arribárem á las 12 h. 50 m. Durant tot aquest tros de camí 's veuen molts pagesíes y conreus per las fondaladas de la esquerra, gosantse d' un panorama tan bonich com grandíós, per servir de fòndo molts tandas de montanyas, que causan un efecte semblant á las bambolinas de teatro.

En la pagesía de Coll Savena sos felissos habitants, grans y xichs, prenian banys de camas en un sot plej d' aygua, quedant sorpresos al veure que tenian *públich* que 'ls contemplava, cosa estranya en aquells solitaris paratjes.

Lo mateix camínet de ferradura que seguim voreja la serra que queda á la esquerra fins arribar al Coll de la Font Semallera (1,080 metros), ahont hi arribárem á la 1 h. 30 m. Baixant un poch s' arriba al pla de la font (1,056 metros).

Poch després d' haver deixat lo Coll Savena desapareix lo bosch, substituhintlo arbustos y en particular grossas y hermosas falgueras, y en los turons aixecan son espés brancatje colossals faigs, com si fossen guaytas destinats á comunicarse las novas de la encontrada. Sota del faig que dona ombra á un turó que hi ha sobre la Font Samallera, hi prenia la fresca un remat de blancas cabras, que donavan á tan feréstech paisatge un to de pessebre molt simpátich. La font forma un petit sot, de qual fondo neix una aygua riquíssima pera 'l que arriba assedegat y mort de calor, essent de gran consol la diferencia que hi havia entre 'ls 14° del aygua y 'ls 37° dels raigs que 'ns regalava 'l sol.

Després de mitja horeta de descans y refer un xich la máquina donantli combustible en forma d' un senzillet ápat, regat ab un tragueta de ginebra, comensárem la baixada d' aquellas altituts per un diabólich camí pedregós de gran pendent, que 'ns obligá á descavalcar y seguir á peu, puig los matxos relliscavan sovint y nosaltres no 'ns escapárem de donar algun pas més propi de ballarí que de personas sèrias.

Com tot lo del món te fi, també acabá la baixada, arribant al Coll de Carós (867 metros) á las 2 h. 45 m. Sota mateix y á má esquerra s' ovira la famosa casa de Serrallonga entre

boscós y un aïslament esgarrafós pera 'ls que estém acostumatats á viure en bona societat.

Si tremenda es la baixada, distreta es després la pujada que va del Coll Carós al elevat Coll de Porta Barrada (1,080 metres), sobrada y també pedregosa per entre arbreda.

En aquest país tot son *colls*: pujeu pera passar un *coll*, si baixeu es pera atravessar altre *coll*, *colls* á dalt y *colls* á baix; sembla que desautorisa 'l nom de *coll*.

La Porta Barrada es una carena en forma d'esquena d'ase entre dos macissos montanyosos, cuberta d'herba petita y rrelliscosa. A cada banda té una gran alsada ó desnivell propi pera donar mal de montanya als que están subjectes á aquesta flaquadat. Diu la tradició que quan la reconquesta 'ls cristians se fortificaren en aquesta estratègica carena y d'aquí li ve 'l nom de Porta Barrada.

Lo panorama que 's domina desde Porta Barrada no es pera ser contat en escrit. Per la dreta ó llevant s'extén una gran part de la província de Girona, ab sa capital que 's veu molt clara, aixís com molts pobles, y al fi de tot la difusa ratlla del mar; per la esquerra ó ponent s'encreuhan las serras de Sant Andreu de Baucells y Carós y la part de las Guillerías que hi ha sobre 'l Ter.

Desde Porta Barrada 'l camí va baixant fins al pla ahont se troba 'l santuari de la Mare de Deu del Coll, ahont hi arribárem á las 4 h. 22 m., fatigats de tan penós y llarch camí y ab una fam molt justificada per no haver dinat encara; mes nostras penas quedaren aviat curadas, gracias á las pressas que 's doná l' hostaler, Agustí Bosch y Pujal, que en un santiamen nos presentá un espléndit dinar, afegint á sa habilitat culinaria una amabilitat y modestia que 'l fan recomanable á tots los excursionistas. No menos amable fou lo senyor rector don Ignasi Llopart, ensenyantnos la iglesia y satisfent las nostras curiosas preguntas. Aquesta hermita (819 metres), segons tradició, fou edificada en l' any 912 per Bernat de Cabrera, en agraïment á la Santíssima Verge, que se li aparegué, ordenantli que á pesar de la pallissa que li donaren los alarbs y d'una ferida que rebé al coll durant la lluyta, ataqués ab fe als enemichs de la creu, que guanyaria. Y en efecte, obehint la celestial comanda, embestí als alarbs que s'havian fet forts á la montanya de Sant Benet, quedant casi tots destruhits per la

gent de Cabrera. Y per aixó á la Mare de Deu que 's venera en aquest santuari se la anomena del Coll, com á recort de la ferida del coll de Cabrera, puig la hermita no 's troba sentada sobre cap coll geogràfic.

Prop de la hermita hi hagué monastir, quals restos encara 's descobreixen; sa comunitat de frares gosá de grans privilegis donats per los Bisbes de Vich. En 1492 deixá d' haverhi comunitat sense saberse 'l motiu.

Además de la hermita, casa rectoría y ruinas de casals vells, hermostejan la petita plana de Coll unas cuantas masías entre camps conreuats, donant al conjunt un efecte pastoril digne de ser copiat al cuadro per un bon artista. Causa certa admiració contemplar en aquellas alturas, entre montanyas tan solitarias, tan separadas de tot camí ó pas d' homes, unas pocas casetas abont viuhem felissas, olvidadas del mon, aquellas robustas y sanas familias que no saben may quin govern tenín, qui mana, ni lo que passa, sense diaris, puig no 'ls necessitan. Formarían un petit estat independent governat patriarcalment per lo senyor Rector, si no fos lo cobrador de contribucions, aucell que s' enfila per tot, que 's fica en tots los recons de montanya, y per lo qual no hi ha casal ni barraca que no estigui apuntada en sas inexorables llistas. Més aixó ray, no hi fa res, mentres hi hagi cullita. Allí veuréu un bon planté de la rassa humana, tant homes com donas, ben formats, d' alsada regular, membres robustos y color que respira salut á dojo. Fins la canalleta encanta, puig semblan los angelets grassons y hermosos que 'ls pintors donan per companyía á las Verges.

Lo panorama que s' ovira desde 'l Santuari es també precíós com tots los d' aquestas alturas. Te á sos peus las vilas d' Ossor á la dreta y de Susqueda á la esquerra, y 'l Ter serpentejant per entre aquell mal arreglo de montanyas, formant las curvas més capritxosas, que vistas desde 'l Santuari es molt bonich, puig sembla 'l riu una cinta de plata qual lluhissó contrasta ab los colors foscos de las montanyas.

Despedits del senyor Rector, del hostaler y de tota aquella bona gent, á las 6 h. nos posárem en camí cap á Susqueda per ferhi nit. ¿Qué vos diré del camí? Baixada vertiginosa en zig-zag, per entre frondosíssima vegetació, aspirant las més dolsas aromas de plantas y flors, y topant de quan en quan

algún robust castanyer; fou un camí verament fantàstich, augmentant l'efecte la llum pàlida del capvespre. A mitja baixada s troba lo Coll de Nafre prenent llavors lo camí de la esquerra, puig lo de la dreta porta á Ossor.

A las 7 h. 45 m. ja fosquejant y molt cansats, arribárem á baix, passant lo Ter per lo vell y típich pont de Susqueda, de quatre ulls desiguals, proporcionada sa respectiva obertura ó llum á la part del riu més ó menos caudalosa, y tenint además entre 'ls estrebs altrás oberturas circulars, que forman un conjunt hermós de curvas, ben diferent de la monótona igualtat d' archs dels moderns ponts. Es probable que nostres avis al fer un pont tingueren més en compte las resistencias que havia de sofrir cada part d' ell que la estética de sa construcció.

Desde 'l mitj del pont, un se troba extassiat, atret per aquella grandiositat. Sembla que 'ls peus quedin clavats y que la imaginació s'enlayri y fugi d' aquest mon. Lo riu en aquest punt passa encaixonat per entre altas montanyas cubertas d' espés bosch, y com que son caudal d' aygua era bastant crescut aquell dia, feya un soroll imponent que contrastava d' una manera senyalada ab la quietut del resto y la foscor de l' hora.

Passat l' esmentat pont, se troban unas quantas casas formant carrer, que se 'n diu l' airabal, y caminant com un quart d' hora s' entra en lo poble per la part de baix. Nosaltres seguirem pujant per devant de la parroquia y entrárem en lo carrer que una desgraciada rajola nos feu saber que era la *Calle de arriba* y descabalcarem al hostal d' en Marés.

¡*Calle de arriba* en un fondo perdut de Guillerías, en una encontrada ahont lo castellá es tan foraster com l' anglés! Com si en catalá no s' pogués dir *Carrer de dalt* ¡Pobre Catalunya! Fins en los més amagats recons de tas montanyas se renega de la parla que Deu te doná! Gran part de culpa d' aquest abandono ó abdicació de la llengua y costums de la terra la tenen los Rectors y Batlles que inconscienment unas vegadas y altrás per ferse agradables als cacichs de la política, no fan lo que deuen, predicant l' amor á la terra, que es l' amor á la familia.

L' hostal d' en Marés (310 metros) es recomanable, sino per lo confort de las habitacions, per lo tracte senzill y cari-

nyós dels amos, y també per una taula que fa tornar de mort á vida als excursionistas que com nosaltres estavam rendits per tan aprofitada jornada; aixís es que ab l' últim mos á la boca 'ns ficárem al llit, substituhint á las comoditats de casa una son de debó que fou bálсам per los nostres capolats ossos.

Segón dia.

Al apuntar lo dia, ja formavam á la llista com veteranos, disposats á fer una jornada digna de la primera.

A las 5 h. 30 m. lo termómetro estava á 22° y 'l barómetro 729 milímetros havent baixat 2'4 milímetros durant la nit, lo que junt ab los cirrus plumiformes que cobreixen lo cel me fa temer mal temps.

Al passar pel devant de la vella iglesia, nos causá gran sorpresa veure enganxat á la porta de la mateixa un edicte del recaudador de contribucions, en castellá com es de suposar. No sabiam que la casa de Deu estés á la disposició del primer empleat del govern que visiti 'l poble. Trasladém aquest asquerós fet al senyor Bisbe de la Diócessis perque obri segons li sembli á fi de no prostituhir las iglesias d' una manera semblant.

Aquell paperót recordava als fills de tan catalana terra que son súbdits d' uns governs que sols se recordan d' ells per tréurerlos hi lo pa de la boca ó embargárlos hi unas vellas barracas que valen á vegadas menos que la contribució, de la qual ni un céntim se destina pera fer un mal camí que uneixi aquellas hermosas valls avuy estáticas ab lo mon dinámich.

A las 6 h. 20 m. sortirem del poble diriginnos cap á Sant Romá de Sau. Al principi seguirem un camí estret en direcció aproximada de Ponent y Lleveig fins á la pagesía de Ca'n Sabaté, per qual paratje s' atravessa la riera de Puig de Rajols que 's voreja per un quart d' hora, fins que s' agafa la pujada que es de las més fadigosas que 's puga donar, tant per lo estret que es lo camí, com per lo pedregós, y ab gros perill en

molts indrets, que está sobre imponents timbas que fan fer lo cap viu, puig á la més petita ensopegada n'hi ha prou porque d'un no se'n cantés gall ni gallina, estibat en fondaladas potser no trepitjadas per l'home.

A mitja pujada 's troba una caseta de pagés anomenada de Ca'n Xalán, y per fi á las 8 h. 30 m. treguerem lo cap al cim del Pla de Mondoís, ben cansats personas y bestias (738 metros.) A la sombra d'un roure traguerem lo ventre de pena, esmorsant ab verdadera fam, ajeguts sobre tova y verda catifa y contemplant al mateix temps un preciós panorama.

Per tramontana teníam la espantosa singlera de Rupit tallada tan verticalment, com si fos una gegantina muralla en la qual augmentavan la grandiositat del efecte unas faixas horizontals de colors cendrós y vermellench, causant contrast ab altres faixas verticals y diagonals de vegetació que ompla los recons y esquerdas d'aquellas áspras rocas.

En una de las vessants que forma aquest estrany terreno, en un pla ficat en mitj d'aquell pedregám semblant las ruinas d'una gran ciutat mitològica, sorprén molt veure la parroquia de Sant Joan de Fàbregas, no tenint explicació desde aquí ahont som com en tan salvatge país hi hagi persona humana, ni veyent com se comunican ab los altres pobles.

Aquesta colossal singlera serveix de muralla septentrional á la conca del Tér per molta extensió, desde Roda fins á Susqueda, formant fantástichs entrants y sortints, com si fossin revellins de grandiosa ciutadela.

A las 9 h. ja un poch descansats, comensárem la baixada que es per demés fer constar que es molt pintoresca; distrahent la vista las moltas pagesías que 's troban á una part y altre del camí. A llarga distancia per mitjorn tanca 'l cuadro lo vell Montseny y serraladas de las Guillerías que ahir atravessárem.

A las 10 h. 15 m. varem fer beguda á Ca'n Solita (673 metros), que es una pagesía ben pobreta, la primera per aquest costat del terme de Sant Romá de Sau. A las 10 h. 45 m. pasárem pel devant de las pagesías anomenadas Ca'n Brugué y Ca'n Parcet.

Desde aquest tros de camí s'oviran al cim de la cinglera las blancas casetas de Tavertet, causant l'efecte de colomets posats en aquellas alturas.

A las 10 h. 55 m. passárem las masías de Sant Sadurní de Sau y Masnou, y baixant sempre, á las 11 h. 30 m. arribarem al famós molí de Sau sobre 'l Ter (386 metros) en qual punt lo riu forma un ample gorch ó llach per ahont navega la barqueta del molí.

Segons l'amich Osona 'l molí de Sau serveix d'hostal, pero nosaltres sols trobarem una vella grunyidora que 'ns deixá *in albis*, vejennos obligats á probar fortuna al poble de San Romá per si trovavam alguna ánima caritativa que 'ns dongués dinar.

Lo poble dista del molí com un quart d'hora de fadigosa pujada, y 's compón de molt pocas casetas pobres en son aspecte, rodejant l'iglesia que també es petita y no se li veu res de notable.

Be prou que 'n trucárem de casas y demanárem un fogonet per coure un arrós. En unas no 'ns obriren y en altrás nos feren lo suech, fins que sitiats de debó per la gana acudirem al senyor Rector que de segur may en sa vida ha fet tan bona caritat com nos feu á nosaltres, disposant que la seva major-dona nos tragués de tan gros apuro. ¡Y que bé que complí! ¡Quín arrós y quins pollastres! era alló lo nectar que rejove-neix.

Ab lo bon senyor Rector don Jaume Soldevila, que 'ns acompanyá á pendre junts una tasseta de café, 'ns ferem aviat bons amichs, puig respecte á regionalisme pensava com nosaltres, resultant haver trobat un entussiasta catalá. Lo bon senyor ja no sabia com obsequiarnos; lo seu desitj era que 'ns quedessim, y no essent aixó possible 'ns feu beurer una ratafia feta seva. De segur que tots recordarém per tota la vida aquell licor tan deliciós.

Fins á las 3 h. estiguerem de sobre taula conversant com si fossim amichs de molts anys, despedintnos ab sentiment de tan bella persona.

Passat lo pont, que es molt semblant al de Susqueda, vorejarem la part dreta del Ter com á mitja hora llarga, atravesant preciosos prats y pollancredas y admirant de pas las magníficas singleras de Sau que son continuació de las de Taver-tet y Rupit, més preciós aquí 'l paisatge per la riquesa de verdor que s' extén per las petites valls que forma la conca del Ter.

Després se comensa forta pujada fins á ca'n Terradas, ahont hi ha una font d' aygua riquíssima; desde aquí 's voreja una respectable singlera per espay d' un quart d' hora, lo que vol dir que no 's pot badar, y després per entre mitj d' un bonich bosch se puja sempre fins á descubrir lo castell de Sabasona, que deixárem á la dreta pera pujar directament á la casa nova de las Punxas (660 metros), ahont ferem pa y beure ajeguts sota 'ls arbres; mes los trons de negre turbonada que s' aixecava per la part de tramontana 'ns feren pujar de nou á cavall y emprendre á pas seguit la baixada, passant pel mas del Coll y Ca'n Tramontana, arribant á Sant Juliá de Vilatorra á un quart de set, estant lo barómetro á 703·5 mm.

A la mitja hora d' haver arribat descarregá un temporal d' aygua y trons, que si 'ns agafa pel camí 'ns converteix en peixos.

Gracias á Deu, arribárem tots sens cap contratemps, molt contents d' haver seguit una encontrada catalana casi ignorada, per ser la part més feréstega de las Guillerías, y entussiasmats per las bonas condicions del nostre guia *Bailon*, que recomaném á tots los excursionistas que vulguin visitar aquellas hermosas montanyas.

JOSEPH RICART GIRALT.

Barcelona 1 de Janer de 1892.

HOMENAJE À COLÓN

(12 D' OCTUBRE DE 1492)

Avuy que 's commemora de nostra pàtria historia
La més grandiosa gesta que Clio en ella escriu,
Lo mon de goig tremola tan sols á ta memoria,
Y á l' ombra de ta gloria
L' América sonriu.

Avuy fa quatre segles, tot just, día per día,
Que 's va cumplir lo somni que acariciá ton cor,
Quan á ta vista ansiosa y en tant lo sol eixía,
Tot un nou mon s' obría
Com una inmensa flor.

Les ones joganeres, d' escuma coronades,
Donávanli sos besos més tendres y suaus,
Ab sonoroses notes, armóniques tonades,
Cantant enamorades
A tes lleugeres naus.

CANT DE LES ONES

«Sobre nostres espatles argentines
Vos durém á les plages ponentines,
Ahont en nacre y en perles hi ha un tresor;
Ahont s' encontren coral y pedres fines
Entre montanyes d' or.

Ahont hi ha planures d' eternal verdura
Orejades tot temps per l' aura pura;
Boschs ahont se troba arrobador encis,
Y aus que fan recordar ab sa hermosura
Les aus del Paradís.

Partim; lo vent á correr nos convida;
Porteu, porteu nous elements de vida
Que sembrar pel nou mon, arreu, arreu,
Y que desperte á l' ombra benehida
De la sagrada Creu.»

Després les illes en concert dolcíssim,
Arrullat per les ones de la mar,
Entonen, tot seguit, ab tó suavíssim
L' amorosench cantar.

CANT DE LES ILLES

«Avant, viatjers, que per ignotes rutes
D' un mon desconegut trobeu l' indret;
Vos donarém, á dolls, sabroses frutes,
Y en nostres rius aplacareu la set.

De huy per sempre més en eterns llasos
Al Continent antich nos hem lligat;
Vosaltres li duréu nostres abrasos
Atravessant llaugers la immensitat.

Açí encá 's troben les costums senzilles;
Poseu en nostres plages vostres peus;
Vingau, viatgers, y nostres fills y filles,
Tot adorantvós, os pendrán per deus.»

Quan van fugint les ombres—pel firmament
Als bells raigs lluminosos—de sol naixent,
Del fons blau de les ones—lo contorn bell
Surt d' una hermosa illa—penjada al cel.
Colón se la contempla—de goig rublert,
Y conmogut li dona—gracias á Deu.
Los mariners se tornen—folls de content,
Y tots volen en terra—posar los peus;
Mes Colón los detura—y á sí mateix,
Refrenant sa impaciencia—també 's conté.
Volent fer sa conquesta—solemnement,
En defecte dels homens,—crida al bon Deu,
Als angels, á la terra,—la mar y 'l cel,
Perque vegem la glória—d' aquell gran fet.
Pren després les insígnies—de visorey
De les terres ignotes—qu' á pendrer ve.
D' almirall del Oceani—se revesteix,
Y penjant á sos muscles—porprat mantell,
Agafa la bandera—ahont es la creu,
Y de Ferrant les xifres—y d' Isabel.
Després, ab son seguici,—la terra pren;
Besa la fresca arena—qu' al sol lluheix,
Y, conmogut de joya,—plora un bon tret,
En tant, la terra, 'ls ángels,—la mar y 'l cel,
Un himne d' alegría—llansen als vents.

HIMNE

«¡Llaor á Colón! La terra, que fou pera ell estreta,
Com poderós atleta,
Al impuls de son geni la aixamplá;
Un terme fins avuy lo mon tenía,
Pero, desd' aquest día
Lo mon no te fí ja.

Ell lo fill es, sens dubte, més gran que te la terra,
Ab sa dissort en guerra,
Lo triomf, al fí, alcansá. ¡Gloria á Colón!
Qui ahir demaná alberch á un monasteri,
Huy troba un hemisferi
Y arredonix lo mon.

CONSTANTÍ LLOMBART

Valencia, Octubre 1892.

JORNS D' ISTIU

¡Bella neix la matinada!;...
L' aucellet deixa son niu!....
¡Quina fresca arreu s' escampa!
¡Quant bonichs los jorns d' istiu!

Lo llindar de la ribera
travessém cada matí
trepitjant las flors y molsa
qu' allá creixen á desdí.

Al creubar nostras miradas
nos sorprén un raig de sol
y lleugeras papallonas
nos rodejan ab son vol...

Asseguts á frech de l' aygüa
¡com s' alegran nostres córs!
¡En son fons s' hi transparentan
de ton rostre los colors!

Un dols mot dich á ta orella
y ton llavi prest somriu.....
¡com m' atrau llavors la vida!
¡Quant bonichs los jorns d' istiu!

LA AMPURDANESA

TEMPS enrera, quan nostra benvolguda Catalunya veyá renyir en fratricida lluyta á sos més preclars fills y 'ls fértils camps y feréstegas selvas eran regadas ab la sanch que 'l plom dels carlins ó lliberals los hi robava, donavan l' últim adeu á un rónech poblet del Ampurdá un vellet d' uns seixanta anys y sa filla Tuyas, gentil donzelleta de disset abrils. en qual rostre angelical é ignocenta mirada s' hi reflectia la bondat més perfecta.

La circumstancia d' haver sigut saquejada per las tropas carlinas la masía de que 'l bon vellet estava encarregat desde la mort de la seva dona, y la amenassa que li feu lo cabecilla de *passarlo per las armas* en cas de continuar servint á un lliberal tan exaltat com lo seu amo, l' obligaren á tornar á sa terra, petit lloch de la costa catalana, acariciat per las afalagadoras besadas que 'l Mediterrani li envia, com amorós galan engelosit de le seva bellesa.

Passém per alt las mil aventuras que durant las cinch jornadas esdevingueren á nostra desigual parella, y traslademnos al dia en que, rendits de fatiga, arribaren á M...

Las foscas tenebras de la nit acabavan de despedirse pera cedir lo lloch á la pintada aurora, y 'l potent bronze del an-

tich cloquer de la parroquia demanava una oració pera 'ls difunts ab son acompassat toch d' *Ave Maria*, quan pare y filla entravan en la població.

Lo cor del caminant semblá rejuvenirse al sentir la veu d' aquell metall que tantas vegadas havia endolsit los seus infants jochs, y venintli á la pensa 'l recort de la seva mare, quan á aquella hora 'l despertava pera 'l reso, 's descobrí 'l cap y de genolls en terra pare y filla saludaren á la Inmaculada ab las mateixas paraulas ab que fou saludada pel diví Arcángel.

Una volta terminaren la oració 's dirigiren en busca d' algun parent. ¡Travall perdut! Ni un sol los ne quedava al poble; tots l' havian abandonat. Los uns pera buscar millor modo de viure, feren via vers las regions americanas; los altres, pera defensar lo partit, s' allistaren voluntariament en las filas lliberals, y 'ls més havian pagat ja 'l tribut que Deu imposá á nostres primers pares al expulsarlos del Paradís.

Tals novas ompliren de tristesa al vellet, pero la Tuyas, veyentlo tan condolit, procurá calmarlo ab aquestas paraulas:

—No us entristiu, pare, y confieu en que Deu no 'ns deixarà mal patir. Encara que som pobrets, nos queda la joya més preciosa que quedarnos pugui: las meas mans. Ab ellas procuraré aliviar vostra vellesa treballant dia y nit pera que no 'ns alcansi la espantosa miseria.

—No peno per mí, pobre vell decrepít... contestá amargament lo pare.

Mes la noya, sens deixar-lo acabar, li digué: Mireu quant vos resta á la bossa.

—Cent duros, gracias á haver fet lo viatge á peu, que del contrari tindriam que restarne una desena part, respongué 'l interpelat després del exámen que feu de son contingut.

—Ja n' hi ha prou pera *plantarme*. Vos sabeu la fama que 'ls meus *gorros* alcansaren en tot l' Ampurdá y, ajudant Deu, espero que molt aviat se 'm coneixerá també aquí á la costa.

Efectivament, al poch temps d' haverse establert la Tuyetas en una modesta botiga, ja s' havia fet seva á tota la població, y ni una sola criatura deixava d' ostentar en lo seu petit cap lo *gorret* adornat de puntas blancas que la aixerida donzella havia confeccionat.

Las mares ¡si n' estavan de cofoyas? Y cóm no, si ab aquella pessa 'ls seus tendres fills semblavan purs angelets deva-

llats de la gloria? Encara avuy, quan alguna mare encarrega un gorro pera 'l seu infant, demana que sia ab puntas del Ampurdá y tan elegant com los de la Ampurdanesa. Aixís batejá 'l poble á la Tuyetas.

Pero que es casí... Los gorros que avuy se confeccionan volen imitar als de la Tuyas. Las travalladoras be fan més de lo que poden y tot lo que hi saben, mes los hi falta aquella gracia especial que en cada arruga sabia imprimirli la Ampurdanesa.

Desventurada Tuyetas ¡quánta falta fas á M...!

*
* *

Dos anys, día per día, feya que la Ampurdanesa estava establerta.

La modesta botigueta s' havia convertit en grandió establiment, ahont acudian á provehir de cretonas, madapolams, indianas y fins de passamanería las famílies de tota la comarca, puig la Tuyas aná apilotant los seus estalvis pera desenrotllar lo seu modo de viure. Son pare y un dependent estavan encarregats de la venda, y ella sols sortia á la botiga quan devia entendres ab algú pera 'l negoci dels gorros. Després entrava de nou al obrador ab las aprenentas y fadrinas y la seva agulla y estisoras tornavan á anar com un llamp.

Aquell jorn la botiga de la Tuyetas estava á mitj tancar.

Un atach de feridura havia separat de son costat al seu velllet pare, que fret y ert dormía 'l son etern en artística y elegant caixa de xicranda, colocada sobre una tauleta de fusta á la entrada de la casa, últim tribut que li oferia la carinyosa filla.

Las continuas entradas de gent endolada á la casa; las reuions d' algunas batxilleras davant de la mateixa, critiquejant en veu alta si 'l solemne to ab que las campanas anunciaren la mort del botiguer *no feyan pera un terrestre* (aixís se coneix en tots los pobles de marina á tots aquells que no 's dedican á la náutica ó no viuhén de la mar); la impaciencia ab que la brivalla anava y venia de la casa mortuoria al camí real pera

veure si 'ls capellans ja 's veyan, y 'ls dos rengles de pobres que omplian una bona extensió del carrer, sostenint ab sa mà dreta las encesas atxas; tot aixó indicava que d' un moment al altre estava pera arribar lo clero parroquial, encarregat de tributar al difunt los últims honors que la religió prescriu. Mes ¡silenci! que ja arriban y las portas de la botiga s' han obert de bat á bat.

La absoluta ja es feta y 'l dol se posa en marxa... ¡Quín bagul més preciós!... Ja us dich jo que la Ampurdanesa no ha escatimat res á son pare. Set capellans, dos porrers, cuarenta atxas, lo senyor rector ab dol, la creu de plata, bagul de xicanda ab tarima... ¡tot de primera, de primera! Se coneix que molt l' estimava.

Ahónt es ella? me preguntan. Aviat la veurán, tapada ab son manto, presidint lo dol de senyoras. Qué! Contan los homes? Ja se 'n poden desdir, perque se 'n cansarán. Si 'ls preguntan si hi havia molt acompanyament, ja poden ben dir que hi anava tot lo poble. ¡Tenen tantas simpatías!

Mirin, ara passa la Tuyetas. ¿No la coneixen ab los gemechs que li surten del cor?..... ¡Quántas senyoras!..... En fi, vaja, ja ho hem dit, tot lo poble, y encara 'ns quedém curts.

Deixém al dol fer la seva via y penetrém en la solitaria botiga, ahont, si son gustosos, esperarém lo retora de la comitiva. Diuhen que 's cansarán? Donchs escursém lo temps y la distancia. ¡Nosaltres ray que tenim tal privilegi! Tinguín, ja están de volta. ¡Pobre Tuyas, qué afectada ve!

Tothom s' ha despedit, menos un jove que resta vora la habitació de la botiguera ab los ulls fixos en aquella cara tan divina, que sembla la Verge quan trobá á son aymat Fill camí del Calvari.

La Ampurdanesa no devia pas haversen adonat, quan dirigintse al cel, exclamá: ¡Deu misericordiós. compadeixte de mí! Sola resto al mon als dinou anys; ¡sola á aquesta edat tan venturosa en que la terra es un cel y un paradís la vida!... ¡Pietat, Senyor!... En vostre amor confío, ja que cap més me 'n queda al mon.

—S' enganya, Tuyetas, s' apressurá á contestar lo jove, fent un esforç pera rompre 'l silenci que fins llavors havia guardat; s' enganya, encara li queda 'l meu.

—¿Qui'es que aixís parla? exclamá la Tuyetas, incorpo-

rantse sobressaltada, boy escorcollant ab la vista 'l punt d' ahont sortia la veu y adonantse del jove.

—Res temí, que qui aixís parla es en Lluís de la Laya, que conmogut davant de sa trista situació ve á oferirli 'l seu cor, aquell cor que tantas vegadas ha bategat per vosté y que may trobava oportunitat pera oferirli. Admétil, angelical Tuyetas, si vol fer felís al que tant temps per vosté sofreix.

—Inoportú y fins ofensiu considero'l seu oferiment en tals moments de pena.

—Sas penas son també meas, hermosa Tuyas. ¡Be ho sab Deu!

—Si sa llengua diu veritablement lo que, segons sembla, sent son cor, li dono una esperansa... una esperansa tant sols, que ja vindrá la realitat, si 'ls informes que de sa persona prengui, quan revinguda 'm trobi, li son favorables.

—Ob, mil gracias...

—Dintre d' un mes á més tardar sabrá la resposta.

—Ab lo seu permís y ab la confiansa de que seré correspost me retiro.

Lo jove saludá á la donzella y marxá, quedantse novament la Tuyetas sola á la habitació.

Cinch minuts després se presentá á buscarla 'l senyor Ambrós, un vell capitá de barco retirat y vehí seu que li havia ofert hostatje á casa seva fins á tant que hagués trobat una dona capassa pera cuydar, junt ab lo dependent, de la botiga, y una bona criada pera portar la cuyna y demés quefers doméstichs.

..

Han passat quinze dias de la mort del vell.

La Tuyetas cuydava de la botiga á totes horas, menos á las de menjar y dormir, que la tancava pera anar á casa del senyor Ambrós.

La familia de dit subjecte no era pas molt numerosa; la componia tan sols ell y sa filla Isidra, xicota vivarata y d' igual edat que la Tuyas, pero vanitosa fins al últim grau.

La Tuyas y la Isidra simpatisaren desde 'l primer moment.

Aquell dia la Ampurdanesa recordá á en Lluís de la Laya y desitjant posar fil á la agulla á la major brevetat, determiná aconsellar-se ab la seva amiga.

—Isidra, li digué al trobar-se solas al cuarto á que 's retiravan cada nit á descansar; seu y escolta: m'ets una verdadera amiga?

—Crech esserte molt més que amiga; soch ta germana.

—Juras, donchs, contestarme á lo que 't pregunti?

—Dubtas de mí, Tuyas!

—Perdónam si t'he ofés. Tal móvil no he tingut al dirirte semblant pregunta; pero l'assumpto de que 't vaig á parlar es tan delicat que 'l temor ha fet que desconfiés. Dispén-sam, amiga meva.

—Inútil dirte que per mí ja ho estás. Parla.

—Coneixes á en Lluís de la Laya?

Qualsevol que no hagués sigut la Tuyas hauria observat que la Isidra mudá 'l color del seu rostre y que tot lo seu cos fou presa d'una excitació nerviosa al finir la Ampurdanesa sa pregunta.

—Enmudeixes?... Oh, per Deu, enrahona, Isidra! No m'amaguis res de lo que sápigas. Lo més mínim detall de sa vida, la més petita taca en sa conducta, si es que tarada 's trobi, no te la callis pas. ¡No vulguis fer desgraciada á la que tant t'estima!

—T'ha demanat, potser?

—Sí.

—Y tú?...

—En res he quedat, respongué la Tuyas, endevinant lo pensament de la seva amiga. Y li explicá tot lo que ocorregué 'l dia del enterro del seu pare.

La Isidra respirá. La malehida enveja, aqueix cranch que rosega y corseca continuament lo cor de mitja humanitat, se despertá en l'esperit de la filla del senyor Ambrós. Recordá que dias passats se feu treure la *planeta* per l'*aucell ensenyat* y tenia tan presentas las paraulas del paperet: *De ti dependerá el llamarte esposa del propietario más rico de la población*, que no duptá en contestar á la botiguera:

—Tuyas, vaig á parlarte ab lo cor á la má ja que m' ho exigeixes.

—Y que t' ho agraphiré mentres visca.

—Donchs escolta. En Lluís de la Laya es un bon mosso, no hi ha que dubtarho. Te terras, diners, viu de renda y fins va á missa cada diumenge; pero tas mans se cremarian quan al peu del altar las juntarias ab las sevas, si sapiguessis, com sabém nosaltres, que sas riquesas són resultat d' haverse apoderat de tot lo fondo del barco que comandava, enganyant als motistas. Jo al teu puesto no 'l voldria.

—Me consideraria haver pres part en lo seu crim, si t'intne coneixement ab ell m' enllassava, respongué la Tuyas. Oblidemlo y quedi tal conversa soterrada dintre las parets de nostra cambra.

—Y la resposta? objectá la Isidra.

—Rumiaré per quí podré enviarli.

—Si mon parer tingués de valdre, ja que no vols ferho públich, jo mateixa 'l desenganyaré demá; aixís evitém que tercera persona se 'n enteri. A mí no 'm será gens difícil, puig cada día quan vaig al *born* lo trobo assentat al pedrís de Casa de la Vila. Com he ballat ab ell y'ns coneixém de temps, ningú podrà criticarme. Y veyas, ara comprench lo per qué 'm mira d' aquell modo, com si esperés de mí alguna cosa. ¡Ay, Senyor! Ja te rahó 'l ditxo: *Qui mal no fa mal no pensa*.

—Accepto ton oferiment y creu que 'm treurás un gran pes de sobre.

Las duas amigas deixaren aquest assumpto y entaularen una nova conversa, fins que la pesadés dels ulls las advertí que ja era hora d' anar á descansar.

En Lluís de la Laya no era lo que havia manifestat l' Isidra; y si be es cert que vivia de renda y sense treballar als trenta anys, podía ferho ab la cara molt alta, porque 'l seu pare li deixá una grandiosa fortuna guanyada ab la subor de mitj segle de treball y aumentada ab los inmensos beneficis que correspongueren al fill en los quatre viatjes de capitá que feu á las Américas, quan la carrera de náutica era més considerada de lo que es avuy dia.

L' endemá las duas amigas se llevaren de bon matí com de costúm.

La Tuyas feu via envers la botiga y la Isidra ben *pimpo-*

llada's dirigí al mercat. Mentiríam si diguessim que no feya goig.

D' un tros lluny ja vejé á n' en Lluís, assentat en lo padrís y entretenintse en remoure la fina terra ab son bastonet d' ébano, tal vegada pera inscriure en la sorra aquell nom que 'l seu cor sempre li repetía.

Quan la Isidra li passá per la vora, li digué sense aturarse: Lluís haig de donarte un recado.

En Lluís s' alsá repentinament y anant á collocarse al costat esquerra de la Isidra, li preguntá ab deliri: Es de la Tuyetas?

—D' ella mateixa.

—Son bonas noticias, Isidra?

—No massa, Lluís. M' ha dit que no 't volía, porque...
pica més alt.

Crech inútil descriure la desesperació del jove enamorat ab tal resposta. Si algú dels meus lectors ha sofert un desengany semblant ja se 'n pot fer càrrech.

La Isidra, comprenent que d' aquell instant depenia la seva sort si sabia obrar bé, digué al jove com qui tractés de consolarlo: Vaja, Lluís, no 't desesperis, que no has estat tu 'l primer ni serás l' últim. ¿Recordas lo que vas dirme l' altre dia en lo ball del Circo quan giravoltavam l' últim wals, referinte al deixament de la Quimeta y l' Armengol? *Lo que l' un no vol, un altre ho aprofita.* Vull dir que si la Tuyas te desprecia, un altra 't pendría á mans besadas... ¡La Tuyas! ¿Qué s' ha arribat á figurar que es?... ¡Veyas de quin pa fa rosegons!... Pero jo en lo teu lloch no me la deixaría passar; creu que me la pagaría.

—Qué farías?

—Me venjaría. Qui dona una bofetada 'n mereix una altra. Res de capficarme; are 'm casaría més que may.

—Tens rahó, Isidra, exclamá en Lluís després d' haver pensat breu estona.

Mes la Isidra, aparentant no haver sentit al jove, continuá increpant á la seva amiga d' aquest modo: ¡La senyora Marquesa pica més alt!... En Lluís es poch per *sa senyoria*... ¡Orgullosa!... ¡Ay filla, si á mi 'm passava un partit com are tu.....

—Qué?

—No m' hi pensaria gens.

—De veras, Isidra?

—De veras.

Donchs si vols, serás la meva esposa. Tú ho has dit; qui dona una bofetada 'n mereix una altra.

—Per mi ja tens lo sí y també 't responch del de mon pare. Podrás venir á casa quan la Tuyas torni á sa botiga á tota estada, que donarém disposicions pera la boda. Mentrestant jo 'l prepararé.

—Entesos, Isidra. Sobre tot *mutis*.

—Cumpliré.

—Ah, me 'n descuydava... nos casarém ab *llicencia closa*; aixís lo cop farà més efecte.

Y en Lluís se despedí de la Isidra, satisfet de poder cumplir una venjansa tonta y ridícula que may havia somiat, y la Isidra ab duas calumnias, fillas de la enveja y de la creencia en las *planetas*, lograva casarse ab lo propietari més rich de M..., sense pensar que tal volta sacrificava á una pobre órfana que estava molt lluny d'imaginar que una amiga pogués atentar contra sa felicitat.

Si bé busquessim ¡quántas Isidras no trovaríam en lo mon!

*
*
*

Fa dos mesos que la Tuyetas no menja ni dorm á casa 'l senyor Ambrós y 'n fa un que 'l sacerdot benehí á en Lluís y la Isidra, y encara 's murmura en lo poble si aquell casament s' ha verificat per *art de bruixeria*, puig ningú hauria cregut may que en Lluís arribés á enllassarse ab una noya tant vanitosa. Com se 'l tenia per home d'entenimént, tothom ho extranyava.

Y aixís com ningú es capás d'aturar al riu quan se desborda, ningú podia fer callar á tantas y tantas bocas que afirmavan que la noya havia *pescat* á en Lluís perque li doná ab una beguda *polvos de xuxa picats en lo morter*, mentres altres opinavan que tal casament lo negociá una mala vellota,

casamentera d' ofici, *pera fershí 'ls seus*; no faltant també qui assegurés ¡Deu nos perdó!, que 'l propietari corregué á enllassar-se ab la Isidra perquè la seva honra ho reclamava.

Tot lo poble hi deya la seva; tothom enrahonava á la mida del seu gust, menos la Tuyetas, que trista y capficada per la mala partida de la seva amiga, restava muda.

Passaren dias y ab ells s' esmortuhí la murmuració del poble, més la tristesa de la botiguera no s' estingí pas. En lo seu cos apenas hi entrava aliment; sas carns perdían *llegua per hora* y 'l seu dalit pera 'l treball anava minvant. Desde 'l fatal dia del casament d' en Lluís, la Tuyas comensá á decaure. La malehida trahició de la Isidra la dominava á tot hora.

Las fadrinas y aprenentas atribuhían tal cambi al excés de treball de la Tuyas y fins li aconsellavan que no s' hi capfiqués tant, que lo que no 's feya en un dia 's faria en dos; més ella las hi responía que 's trobava divinament, si be de baix en baix repetía: Per lo meu mal no hi valen medicinas, l' únich remey es la fossa.

Una tarde mentres en l' obrador de la Ampurdanesa s' estavan ultimant una série de gorros que devian formar part del *niu* d' un infant, pròxim á omplenar de felicitat á un venturós matrimoni, la Tuyetas caygué desplomada en terra, presa d' un fort accident que li feu perdre lo sentit, efecte de la gran debilitat.

Com es natural, totas las treballadoras s' alarmaren, y mentres las més procuravan retornarla ruixantli 'l rostre ab aygua fresca, lo dependent se dirigía á corre-cuyta en busca del metje.

Lo doctor, provehit ja d' una ampolleta d' éter, se presentá sense perdre temps á casa la malalta, logrant reaccionarla. Més com las preguntas que va ferli respecte á la seva enfermetat lo deixaren bastant contós, maná traslladarla al llit y passá á examinarla detingudament.

Deu minuts després eixía del cuarto acompanyat de la encarregada de la botiga y 's dirigí al obrador pera extendre la recepta. Las treballadoras la esperavan impacientas y febrosas, pero cap s' atreví á preguntar per la malalta perquè 'l metje tenía fama d' *esquerp* y temian d' ell un *botxorno*, cosa que no li hauria costat massa.

Llest ja de sa tasca prengué 'l paperet y l' entregá á la que representava lo cap de la casa (l' encarregada de la botiga) dihenli: Cada hora y mitja li anirá donant una xicreta d' aquest medicament. Més tart, ja tornaré á passar.

—Hi ha perill, senyor metje?

—Aixís ho considero; presenta síntomas que no m' agradan. Jo crech que se li desarrollará la tísis. Podría equivocarme... En fi, veurém...

Ja n' hi hagué prou. Per tot lo poble se passá que la Tuyetas era tísica y 'l temor del contagi va fer que desde la criada y la més petita aprenenta fins á la que portava la tenda deixessin abandonada á la infelís malalta. ¡Si fins las criaturas anavan á fer la volta per no passar per devant de la botiga!

L' Alcaldía prou oferí bonas retribucions pera procurarli assistiment, pero ningú volía exposarse. ¡Feya llavors tanta por la tísis!

No quedava altre remey, donchs, que deixarla morir ó portarla al hospital y s' obtá per lo darrer.

S' inventariá tot lo de la botiga, se sellá la habitació, y en una nit fosca com gola de llop, la Tuyetas era trasladada á la capital en una tartraneta disposada convenientment pera que lo camí li fos lo menos molest possible.

En aquella santa casa trobá lo que se li havia negat en lo poble. Las germanas de la caritat, solícitas y carinyosas, no 's separaren jamay de son costat, y fidels cumplidoras de las prescripcions facultativas, contribuhiren tant com la ciencia al restabliment y curació de la Tuyetas.

¡Benehidas sian!

*
* *

Som al any 1885.

La concorreguda botiga de l' Ampurdanesa ja ni 'n conserva 'l nom.

Avuy se la coneix per *la tenda del tarragoní*, per haverla comprada un de Tarragona á un senyor, que 'ab poders de la Tuyetas, negociá la venda.

Tal vegada vostés se creurán que podrém trobar á la Tuyas en altra localitat atrafegada en la confecció de gorros ó be bressolejant á una tendra criatura, que pera endormiscarse demana ab sas manetas que la seva mare li canti 'l *Sant Ramon Nonat* ó altre dolsa cansó. S' enganyan si tal cosa creuhen.

Si volen veure á la Tuyas han d' anar al hospital. Allá la trovarán vestida ab l' honrós hábit de germana de la caritat, assentada en lo capsal del llit d' una desventurada orfaneta ó ajudant, tal vegada, á ben morir á desamparada vella que en mitj de penosa agonía, lluyta fatigosament pera despendrers dels brassos de la mort.

La atenció y carinyo ab que l' auxiliaren las germanas foren causa de que ingressés en la *comunitat* tan punt se la doná d' *alta*. Vengué la tenda, destiná son producte al hospital, se desposehí de tots los seus estalvis y visqué sols pera 'ls pobres.

Feya anys que la Tuyetas no s' havia deixat veure en lo poble y potser avuy encara l' esperarían, si una trista casualitat no hi hagués fet necessaria la seva presencia.

La terrible epidemia colérica se presentá de sobte en la població. Los *cassos* se multiplicavan de dia en dia y com es natural, de dia en dia aumentavan las víctimas. Lo servey públich era deficient pera atendre á tots los atacats y en sa consecuencia las primeras fortunes proposaren al Ajuntament gestionés del Sant Hospital l' envió d' algunas germanas pera atendre als colérichs.

La sollicitut fou atesa y en un matí d' un dels més calurosos dias de la Canícula, sis d' aquells ángels se dirigian á M... Entre ells s' hi contava la Tuyetas.

Com todas las familias dels colérichs las sollicitavan, la sort tingué de designar quins serían los afortunats d' estar baix lo cuydado de tan exemplars donzellas, havent correspost á la Tuyas l' encárrech d' ajudar á una mare que vivia en una reduhida y miserable caseta que apenas bastava pera hostatjar á ella y al seu fillet, á qui veyá próxim á sucumbir.

Al penetrar la germana en la humil estancia sortí á rébrerla la desconsolada mare; més al trobarse devant de la Tuyas reconegué en aquell ángel á sa antiga amiga. La que pochhs minuts avans havia recobrat la confiança s' espantá.

—Perdónam, per Deu Tuyas; perdó, exclamá afectada ca-

yent als peus de la germana. No per mí que no 'n só digne; per un ignocent te 'l demano. Sálval y després venjat.

—Isidra, respongué la Tuyas que desde 'l primer moment no havia deixat de reconéixerla; la venjansa, aixís com la enveja jamay podrán trobar estada en cap cor noble. Lo perdó que tú 'm demanas no puch concedir-lo, perque fá temps que té l' he otorgat.

L' Isidra no sabia cóm demostrar son agrahiment envers la Tuyas.

—¡Qué bona ets pera la més vil de las donas!—li digué. Jo que vaig robar-te la felicitat, avuy vinch á implorarte que tú me la tornis. Per los set dolors de María t' ho prego; arrenca mon únich fillet de las urpas de la mort. Es l' únich ser que 'm queda. Ell encar pot ferme felís.

—¿Y 'l teu marit...

—La meva folla vanitat lo vá fer pérdrer; vaig malversar-li tots los cabals; la febra s' apoderá de son cap y 'l seu únich remey fou lo manicomi.

—Desgraciat!!

—Es lo cástich que m' estava reservat, Tuyetas... ¡me 'l mereixía!... Sens diners, sens amichs, sens afeccions, visch avuy en aquesta *barraca* purgant amargament la calumnia que 'm feu lladre de la ditja de dos sers. Fins ara no conech l' immensitat de la Divina justícia y m' avergonyeixo de presentarme devant lo mon, per lo temor de que no 'm tirin per la cara las meas malifetas. ¿No 'n tinch prou ab la concien-cia que sempre m' está acusant?

—Deu es molt gran, Isidra, y tindrà pietat de tú. Lo teu arrepentiment té d' ésser l' escala pera pujar al lloch dels benaventurats.

Aixís pagá la Tuyetas la traició d' una mala amiga.

*
* *

L' epidemia ja no regna en lo poble.

Las germanas de la caritat han desempenyat tant dignament la seva missió que tothom, xichs y grans, rics y pobres, acudeixen á despedirlas ab llágrimas als ulls.

Sis ne vingueren; cinch ne retornan. N' hi manca una; es la Tuyetas.

¡Pobreta! Trevallá tant pera retornar lo salut á aquell angelet, que arriba á enmalaltir. L' Isidra no la deixá un instant. Sentint que la mort se li atansava per moments, demaná los auxilis de la Santa Religió y al rébrer la Sagrada Forma, l' Isidra conmoguda per lo present y avergonyida per lo passat, s' abressá ab la germana dirigintli aquesta pregunta: ¿Quan serás á la gloria, pregarás per una *arrepentida*?

La agonisanta li dirigí una expressiva mirada, feu una senyal afirmativa y ab débil y apagada veu pogué dir: Jo torno bé per mal, Isidra... *¡Desgraciat del que torna mal per mal!*...

Al cinch minuts finava ab la mort dels justos.

Lector; si alguna vegada visitas lo cementiri de M..., párat devant lo tercer ninxo de la entrada, que allí hi descansa la Tuyetas, mes no resis per l' Ampurdanesa porque 'ls ángels no necessitan oracions. Recorda tan sols la seva vida, cóntala als que t' acompanyessin y repetéixlosi sas derreras paraulas.

PAU VALLDENEU ESTAPÉ.

Masnou, 1892.

¿PER QUÉ SOMREYAS?

Un jorn... lo recordo encara,
com si fos avuy mateix;
tu t' estavas adormida
á dins de ton bressolet.
A l' altra cambra ta mare
rebía 'ls Sants Sagraments,
y anava acabant las forsas
per instantes jángel de Deu!
Lo sacerdot l' ajudava
á bé morir, y al moment
qu' entregava la seva ánima
ab resignació á l' Etern,
ab lo cor plé d' amargura,
m' arrencaren d' aprop seu
y 'm conduhiren, ma filla,
al costat del bressolet,
y signantme á tu 'm digueren:
—Pensa que tens lo deber
de vetllar per aquest ángel
qu' ella 't deix per consol teu.
Confórmate. Ten esperansa.

Fes lo cor fort. Regoneix
qu'ets pare... Mentres me deyan
eixas cosas, jo, impacient,
de fit á fit contemplava
tas accions y moviments
y 'm vá semblar que somreyas
com més plorava... ¡Deu meu!

¿Per qué somreyas, ma filla?
¿Per qué somreyas? ¿per qué?...
¿Somreyas per qué vas véurer
com ta mare anava al cel?...

RAMON ROCA Y SANS.

